мислення, педагогічна уява й ін.). Причому розвиваються саме здібності, необхідні для успішного здійснення даного виду трудової діяльності [2, с. 9].

Розвиток здібностей виявляється в удосконалюванні, спеціалізації психічних процесів і властивостей особистості. У процесі навчально-трудової діяльності, наприклад, розподіл уваги стає більш широким, а її переключення – більш швидким. Поряд із спогляданням об'єктів індивід навчається спрямовувати свою увагу на звуки, температуру, малопомітні нерівності оброблюваного об'єкта. Працюючи з обладнанням, школяр, наприклад, навчається чутливо сприймати звуки двигуна і виділяти ті з них, що пов'язані з несправною роботою, а працюючи на токарному верстаті – визначати на дотик якість оброблюваного матеріалу. Керування розвитком такої уваги відбувається насамперед через формування різноманітних видів самоконтролю.

Отже, здібності є одним з важливих факторів розвитку творчої особистості. Включаючись у трудовий процес, школяр докорінно змінює своє уявлення про себе і про навколишній світ, під впливом успіхів у трудовій діяльності змінюється самооцінка школяра.

Список використаних джерел

1. Коберник О. М. Проектно-технологічна система трудового навчання / О. М. Коберник // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 4. – С. 23–26.
2. Сидоренко В. К. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання школярів / В. К. Сидоренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2011. – № 1. – С. 7–12.
3. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Б. М. Теплов. – М., 1961. – 169 с.
4. Ящук С. М. Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі проектно-технологічної діяльності / С. М. Ящук // Рідна школа. – 2004. – № 4. – С. 9–12.

Тетяна Пономаренко

ПІДРУЧНИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ (ПОЧАТОК 20–30-Х РР. XX СТ.)

Початок XX століття характеризується посиленням українського просвітницького, національного визвольного руху та глибоким усвідомленням українцями себе як окремого народу, відмінного від інших (у т.ч. слов'янських) своїм світоглядом, мисленням, психологією, історією, культурою, традиціями. В авангарді цього руху в Україні стояла свідома

інтелігенція, насамперед учені та вчителі, які відстоювали необхідність вивчення в школі українознавства та виховання дітей на його засадах. Саме в цей час (1907 р.) М. Грушевський порушує питання навчання дітей у школах українською мовою та викладання українознавства.

1 листопада 1917 р. в Києві почала свою роботу Педагогічна Академія, що мала на меті підготувати вчителя для середніх українських шкіл. До праці в ній залучалися провідні викладачі, які читали цикл українознавчих дисциплін: історію України викладав приват-доцент М. Грушевський, історію української мови – І. Огієнко, історію українського письменства – Ф. Сушицький, методику викладання української мови – О. Дорошкевич, декламацію – М. Старицький. В цей час в усіх університетах створювалися кафедри української мови і літератури, історії України.

Згідно з наказом Міністерства народної освіти УНР «викладовою мовою по всіх школах України: вищих, середніх та нижчих – повинна бути мова українська». Міністерство освіти здійснювало підготовку на курсах улітку 1918 р. вчителів, які могли б викладати шкільні предмети українською мовою. На підставі постанови XII з'їзду Російської комуністичної партії (більшовиків) Рада Народних Комісарів України видала 27 липня 1923 р. декрет, яким було розпочато українізацію шкільних, виховних і культурно-освітніх установ, а постановою Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів від 1 серпня 1923 р. – українізацію державного апарату [3].

У 20-х – початку 30-х років освітнє відомство видало низку указів, листів, розпоряджень щодо друку україномовних книжок та підручників.

Українізація усіх ланок освіти вимагала належної кількості підручників. Звісно, впродовж деякого часу комуністична верхівка допускала можливість використання книжок, написаних для школи до 1920 року. Серед них і читанки, авторами яких були Марія і Борис Грінченки, В. Дога, С. Титаренко, С. Черкасенко. Граматика С. Титаренка «Сонечко» була перевидана у Києві у 1921 році. Матеріал цього підручника викладено доступною мовою, зміст близький і зрозумілий дітям. Цьому значною мірою сприяло використання багатого матеріалу дитячого фольклору, а саме: казок, потішок, примовок, звуконаслідувань, скоромовок, загадок, прислів'їв. У підручнику інтерпретується навчальний зміст у доступній формі. Так, з метою кращого засвоєння, на сторінці 41 подається азбука в прислів'ях та приказках:

***А**би* мед, а мухи знайдуться.
***Б**оже,* поможи, а ти, небоже, не лежи.
***В**сюди добре, а дома найкраще.
***Г**ірко заробиш, а солодко з'їси.
***Д**оки сонце зійде, роса очі виїсть [4, с. 41].

Таке вивчення азбуки сприяло не тільки засвоєнню літер української абетки, а також простих і в той же час геніальних моральних істин, не писаних законів, на основі яких виховувалися десятки поколінь українців, формувався національний менталітет.

У граматиці значної уваги надається вихованню патріотизму, любові до всього рідного, що зветься одним ємним словом «Україна». Підсилює українознавчу спрямованість підручника використання творів Т. Шевченка, Лесі Українки, Л. Глібова, Олени Пчілки, С. Руданського, В. Самійленка, М. Коцюбинського. Підручник наповнений таким інформаційним матеріалом, який стимулює увагу дитини до довкілля, виховує любов до рідної мови, хати, мами, тата, підносить у ступінь важливості, виокремлює із ряду звичайної буденності. Тут поетизується косовиця, волошки, котик, пес Бровко, стіл, на столі хліб, човен, квочка з курчатами: «Чи всі чули ту музику? Півень грає кукуріку, гуска гагає досхочу, качка такає: «Пить хочу», цуцик гавкає на плоті, свинка хрунькає в болоті. А молотники «гуп!» жваво, «гуп» ціпами – вліво, вправо. І так цілу божу днину йде музика без упину» [4, с. 40].

Буквар-читанка «До світла», автор О. Астряб, укладений відповідно до вимог комплексної системи навчання, яка стала популярною на початку 20-х років. В основу комплексних програм було покладено трудову діяльність людей. Природа вивчалася як об’єкт, на який спрямовується праця людей. Під час ознайомлення з явищами із життя суспільства передусім зверталася увага на зв’язки між людьми на ґрунті трудової діяльності, економіки. Згодом досвід показав, що учні при цьому засвоювали лише уривки розрізнених знань, не мали твердих і достатніх навичок з мови, математики та інших предметів [1].

Автори підручника намагалися максимально дотриматися вимог останнього слова педагогічної науки. Навчання граматики тісно пов’язане з арифметикою, з розвитком життя, взагалі з усвідомленням життя навкруги й шкільного життя зокрема. У першій частині – підготовчі праці на малюнках. У числових уявленнях, в розвиткові дитячої мови. Друга частина присвячена комплексові «Урожай». Йдеться про найважливішу та найцікавішу працю на землі, розповідь супроводжується відповідним малюнком-образом, що зображають знаряддя хліборобської праці (серп, сніп, овес, пшениця, коса, ціп). Весь процес перебування дітей у школі підручник «До світла» організовує навколо інтересів життя в родинному колі: хата з розмальованими вікнами, розписана піч, садок, квітки біля хати. Належне місце у підручнику відводиться народним святам, звичаям, обрядам, широко використано фольклорний матеріал, а саме: колядки, щедрівки, посівальні пісні, веснянки, заклички, казки, прислів’я, загадки, скоромовки. Саме етнографізмом докоряли авторам підручника у період їх цькування, як учасників віртуальної СВУ. С. Чавдаров у статті «Шкідництво на педагогічному фронті» писав: «Для дітей першої групи

такими стимулом життєвим «До світла» вважає – «нашу хату», «котика», «Мурка». Навколо таких «життєвих стимулів» збираються автори організувати вивчення життя та діяння до нього. Хата, котик, лоша, клуня, піп – ці атрибути старого побуту життя села намагаються увічнити вони в уяві сільських дітей, засуджують їх на обмеженість світогляду, набезперспективність» [5, с. 39]. С. Чавдаров також звинувачує авторів підручника в ухилянні від антирелігійного виховання дітей: «Вони обходяться без антирелігійного матеріалу навіть там, де сама пророблювана тематика владно вимагає такого матеріалу» [5, с. 48].

У цей період виходять підручники: О. Дорошевич «Українська література: Підручник для старших груп у семирічній школі», Григор'єв-Наш «Історія українського народу: Підручник для вищих початкових шкіл та перших класів гімназій», С. Черкасенко «Рідна школа» Читанка перша, Я. Чепіга «Веселка»: Читанка друга, В. Дога «Наше слово», Я. Чепіга «Веселка», Б. та М. Грінченки «Рідне Слово»: Перша читанка після букваря. Однак, цими підручниками влада дозволяла користуватися тимчасово, у зв'язку з тим, що у період українізації бракувало навчальної літератури, написаної відповідно до тих завдань, які ставила перед школою у національному питанні радянська влада.

Треба зауважити, що на той час було два типи підручників для трудової школи: один – для міської школи (переважно для дітей робітників), а другий – для сільської школи (переважно для селянських дітей). Першу групу підручників складали харківські автори, а другу – київські. Обидві групи підручників відрізнялися надзвичайною замкнутістю та вузькістю.

Щодо характерних рис продукції чи авторських груп, то київські підручники затримували суспільний розвиток учнів, зосереджували увагу на житті села, до того ж індивідуальному господарстві, і не подавали матеріалів про життя робітників, про нову соціалістичну індустрію. Підручники київських авторів не зміцнювали, на думку представників влади, спілку робітництва й селянства, а навпаки утворювали психологічну розбіжність у сприйнятті учнями життя села й міста.

Аналіз підручників періоду українізації свідчить, що їх зміст залежав, перш за все, від того замовлення, яке диктувало авторові суспільство, від рівня національної свідомості і громадянської мужності автора, від вимог наукової педагогіки, політичної ситуації у тоталітарній державі, врешті, від вимог часу.

Список використаних джерел

1. Астряб О. До світла. Методичні уваги до І-го випуску / О. Астряб, В. Дога. – Х.: Держ. вид-во України, 1925. – 64 с.
2. Про запровадження української мови в школі й радянській установі: Постанова МО від 21 вересня 1920 року / Інф. Зб. МО. – 1920.

3. Таран В. Що сказала Всеукраїнська нарада в справі підручників для першого концентру «семирічки» / Таран В. // Радянська освіта. – 1931. – № 1. – С. 34.
4. Титаренко С. Сонечко: граматка до науки читання й писання / С. Титаренко. – Київ: Криниця, 1918 (Друкарня Товариства «Криниця»). – 47 с.
5. Чавдаров С. Шкідництво на педагогічному фронті. Підручникова продукція СВУ / Чавдаров С. // Шлях освіти. – 1931. – № 7–8. – С. 30.

Тетяна Похольчук

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 РР.)

Невід'ємною складовою державотворення у роки Української Народної Республіки було національно-культурне будівництво українського народу. У широкому комплексі управління цієї багатогранної роботи чільне місце посідала розбудова вищої школи. В роки визвольних змагань кількість народних університетів постійно зростала, деякі з них (Київський, Херсонський, Житомирський та ін.) з часом фактично перетворилися на вищі навчальні заклади. Це виразно простежується на прикладі зародження і становлення перших двох українських державних університетів – Київського і Кам'янець-Подільського. В обох випадках ініціатива йшла «знизу» від широких народних мас, які прагнули мати свій національний український університет.

В умовах державотворчого поступу і активних пошуків конкретних шляхів розбудови української національної школи наприкінці 1917 року у Кам'янці-Подільському стало відомо, що український уряд Центральної Ради «має намір заснувати філії Київського Народного Університету в провінціях». У Кам'янці довідалися, зокрема, про намір Києва відкрити таку філію в Полтаві. За свідченням Юрія Шевельова, йшлося про створення в Полтаві історико-філологічного факультету у складі приблизно 200 студентів. Ця звістка розбудила давню мрію. Поступово у Кам'янці визріла ідея створення не філії, а університету. За її реалізацію енергійно взялася кам'янецька «Просвіта».

Українська Центральна Рада в Третьому універсалі оголосила національно-персональну автономію, а 9 січня 1918 р. був прийнятий «Закон про національно-персональну автономію», в якому зазначалося, що освітній розвиток кожної нації – це справа цілої нації. Кожна нація в Україні мала право самостійно вирішувати й упорядкувати своє національне життя через відповідні національні органи. Управління національною школою будувалося на основі принципу національно-